

ZAMONAVIY NASRDA RAMZ VA METAFORIK OBRAZLAR

Vahobova Asila,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy nasrning muhim poetik ko'rinishlaridan biri bo'lgan ramz va metaforik mushohadaning badiiy-estetik tabiati zamonaviy o'zbek nasri, xususan, Isajon Sulton hikoyalari misolida tahlil etildi. Tadqiqotda ramzning badiiy matndagi semantik imkoniyatlari, metaforaning faqat tasviriy vosita emas, balki muallif tafakkurini shakllantiruvchi poetik mexanizm sifatidagi xususiyatlari ochib berildi. Yozuvchining "Mening gulim", "Uzuk", "Ona yurt", "Manzil", "Ozor", "O'rmondagi kulba", "Suvdagi kosa" va "Bo'ri" hikoyalaridagi ayrim obraz va poetik konstruksiyalar ramziy-metaforik nuqtayi nazardan tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'zbek nasri, ramz, metafora, metaforik mushohada, poetika, badiiy obraz, semantika, poetik detal, falsafiy tafakkur.

Аннотация: В данной статье анализируется художественно-эстетическая природа символа и метафорического осмысления как одного из важных поэтических проявлений современной прозы на материале современной узбекской прозы, в частности рассказов Исаджона Султона.. С символическо-метафорической точки зрения анализируются отдельные образы и поэтические конструкции в рассказах писателя «Мой цветок», «Кольцо», «Родина», «Пункт назначения», «Озор», «Хижина в лесу», «Чаша в воде» и «Волк».

Ключевые слова: современная узбекская проза, символ, метафора, метафорическое осмысление, поэтика, художественный образ, семантика, поэтическая деталь, философское мышление.

Abstract: This article analyzes the artistic and aesthetic nature of symbolism and metaphorical reflection as one of the important poetic manifestations of contemporary prose, focusing on modern Uzbek prose, particularly the short stories of Isajon Sulton. From a symbolic and metaphorical perspective, selected images and poetic constructions in the writer's short stories "My Flower," "The Ring," "Homeland," "Destination," "Ozor," "The Hut in the Forest," "The Bowl in the Water," and "The Wolf" are analyzed.

Keywords: contemporary Uzbek prose, symbol, metaphor, metaphorical reflection, poetics, literary image, semantics, poetic detail.

Kirish

Badiiy tafakkur voqelikni bevosita tasvirlash bilangina cheklanib qolmaydi. Yozuvchi hayot hodisalarini qayta idrok etar ekan, ularni muayyan obrazlar, ramzlar,

metaforalar va assotsiativ bog‘lanishlar orqali badiiy tizimga aylantiradi. Shu jihatdan nasriy asarda obrazning tashqi ko‘rinishi bilan uning ichki semantik imkoniyatlari o‘rtasidagi munosabat alohida ahamiyat kasb etadi. Bir qarashda oddiy predmet, tabiat hodisasi yoki makon sifatida namoyon bo‘lgan obraz matnning chuqur qatlamida falsafiy, ruhiy yoki axloqiy mazmunni ifodalashi mumkin. Ramz ana shunday ko‘pqatlamli badiiy hodisalardan biridir. Ramzda predmetning bevosita ma’nosi saqlangan holda, uning ustiga qo‘shimcha ma’no qatlamlari yuklanadi. Biroq ramzni faqat “bir narsaning boshqa narsani anglatishi” tarzida tushunish badiiy matnning murakkab tabiatini to‘liq ochib bermaydi. Chunki haqiqiy badiiy ramz matn ichida rivojlanadi, boshqa obrazlar bilan munosabatga kirishadi va o‘quvchining estetik idrokini faol jarayonga aylantiradi.

Metafora ham shu jihatdan oddiy bezak vositasi emas. U ikki yoki undan ortiq hodisa o‘rtasidagi yashirin o‘xshashlikni yuzaga chiqarish orqali muallifning borliqni qanday idrok etayotganini namoyon qiladi. Demak, metafora tasvirni bezashdan tashqari, fikrni tashkil etadi. Shu ma’noda “metaforik mushohada” tushunchasi badiiy tafakkurning muhim shakllaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Zamonaviy o‘zbek nasrida bu kabi poetik hodisalar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Isajon Sulton hikoyalarida ham voqelik ko‘pincha bevosita izohlashdan ko‘ra, obrazlararo munosabat, ramziy detal, tabiat manzarasi, predmet va makon orqali anglatiladi. Yozuvchining bir qator hikoyalari, xususan, “Uzuk”, “Mening gulim”, “Ona yurt”, “O‘rmondagi kulba”, “Suvdagi kosa”, “Bo‘ri”, “Ozor” va “Manzil” kabi hikoyalarida badiiy tasvir vositalarining bu turlariga duch kelamiz.

Badiiy tafakkurda ramz obrazning semantik imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Obrazning predmetlik xususiyati saqlangan holda, u umumlashgan mazmunni ifodalash darajasiga ko‘tariladi. Bunda ramzning mazmuni birgina muallif izohi bilan chegaralanmaydi. Aksincha, u matnning umumiy poetik strukturasidan kelib chiqadi.

Ramzning badiiy kuchi ham aynan uning ko‘pma’noliligida namoyon bo‘ladi. Masalan, Isajon Sultonning “Uzuk” hikoyasida uzuk oddiy taqinchoq sifatida tasvirlash bilan boshlanadi. Hikoya qahramonining qiziga sovg‘a qilgan uzugi uning xotirasida otasi va oilaviy qadriyatlar bilan bog‘liq voqealarni uyg‘otadi. Natijada uzuk moddiy predmetdan ma’naviy xotira va avlodlar davomiyligini anglashga olib boruvchi poetik vositaga aylanadi. Asarda Sulaymon uzugi haqidagi rivoyatning kiritilishi ham predmetning semantik doirasini kengaytiradi.

Bu yerda muhim jihat shundaki, uzukning ramziy mazmuni tashqi tavsif orqali emas, qahramon xotirasi va mushohadasi orqali shakllanadi. Demak, ramzning ma’nosi predmetning o‘zida tayyor holda mavjud emas; u badiiy kontekstda yuzaga keladi.

“Mening gulim” hikoyasida esa gul obrazi yanada murakkab metaforik tizimga ega. Hikoya boshida nihol oddiy tabiat hodisasi sifatida tasvirlanadi. Keyinchalik u insoniy

sifatlar bilan ta'minlanadi: gul "kibor", "mag'rur", "tortinchoq" mavjudot sifatida gavdalanadi. Tabiatdagi gulga inson ruhiyatiga xos sifatning ko'chirilishi personifikatsion metaforaning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Biroq mazkur metaforiklashtirishning vazifasi faqat gulni jonlantirish emas. Gul tobora insoniy muhabbat, go'zallik, ayriliq va o'tkinchilik haqidagi mushohadalarni o'zida mujassamlashtiruvchi poetik markazga aylanadi. Shu sababli hikoyadagi gulni faqat "go'zallik ramzi" deb belgilash yetarli emas. Uning semantik maydoni muhabbat, ideal, yetishilmaslik, zavol va xotira kabi ma'nolar bilan kengayib boradi.

Metaforik tafakkur faqat predmet yoki tabiat obrazlarida emas, makon tasvirida ham namoyon bo'ladi. "Ona yurt" hikoyasining o'ziga xosligi shundaki, uning markaziy qahramoni inson emas, qishloqdir. Muallif qishloqni nozlanadigan, xo'mrayadigan, bag'rda borini muhayyo qiladigan tirik mavjudot sifatida tasvirlaydi. Natijada geografik makon antropomorfik xususiyat kasb etadi.

Bu yerda makon metaforasi oddiy personifikatsiyadan kengroq poetik vazifani bajaradi. Qishloq qahramonining xotirasi, bolalik, ota-ona, o'tgan vaqt va yo'qotilgan qadriyatlarning umumlashgan makoniga aylanadi. Qahramon qishloqni goh otaga, goh onaga, goh sevgiliga, goh do'stga qiyoslaydi. Demak, qishloq fizik geografik makondan inson hayotining ma'naviy xaritasiga aylanadi.

Shu jihatdan hikoyadagi "ona yurt" tushunchasi ham konkret hududni anglatishdan yuqoriroq darajaga ko'tariladi. U insonning xotirasi va o'zini anglash bilan bog'langan ichki makonni ifodalaydi. Bunda metafora makon va inson o'rtasidagi munosabatni tushuntiruvchi tafakkur vositasi vazifasini bajaradi.

"Manzil" hikoyasida esa yo'l va manzil obrazlari falsafiy-metaforik mazmun kasb etadi. Asar uzoq davom etuvchi safar tasviri bilan boshlanadi: qahramonlar ko'p yillardan beri yo'l bosadilar, ularning yo'li tog'lar, vohalar va sahrolardan o'tadi. Biroq hikoyadagi manzilni oddiy geografik nuqta sifatida tushunish qiyin. Yo'l davomiyligi, hamrohlarning qarishi va ayrimlarning yo'lda qolib ketishi manzil tushunchasini inson hayotining metaforasiga aylantiradi.

Bu holatda yo'l — hayot jarayoni, manzil esa inson intiladigan oliy maqsad haqidagi falsafiy tasavvurning poetik shaklidir. Shunday qilib, yozuvchi abstrakt falsafiy fikrni bevosita bayon qilmaydi; uni makon va harakat obrazlari orqali modellashtiradi.

Isajon Sulton hikoyalarida tabiat tasviri ko'pincha dekorativ vazifadan chiqib, qahramonning ichki holatini ifodalovchi ma'naviy maydonga aylanadi. "Ozor" hikoyasining boshlanishida sovuq kuz manzarasi, yomg'ir, ko'lmak, yaproqsiz daraxtlar va qabr atrofidagi xazonlar tasvirlanadi. Shu makonda yotgan kuchukning egasini himoya qilishga urinishi hikoyaning asosiy ruhiy konfliktini tashkil etadi. Bu yerda kuz va xazon oddiy peyzaj detallari emas. Ular yo'qotish, o'tkinchilik va ayriliq

kayfiyatini kuchaytiradi. Ayniqsa qabr va xazonning yonma-yon qo'yilishi hayotning zavoli bilan tabiatning mavsumiy o'zgarishi o'rtasida assotsiativ aloqa hosil qiladi.

“O'rmondagi kulba” hikoyasida esa o'rmon va yerto'la obrazlari alohida semantik yuk tashiydi. O'rmon tashqi makon bo'lsa, yerto'la qahramonning ichki dunyosiga kirish imkonini beruvchi poetik makon sifatida talqin qilinishi mumkin. Yerto'lada bolalik xotiralari, eski buyumlar va insonning ichida yashirinib yotgan ruhiy yuklar bir makonda jamlanadi. Hikoyadagi yerto'la “pastki qavat”ning fizik ma'nosi bilangina cheklanmaydi. U inson xotirasi va ong ostining badiiy metaforasiga yaqinlashadi. Yozuvchi tashqi makon orqali ichki makonni ko'rsatadi. Bu esa metaforik mushohadaning nasriy struktura yaratishdagi imkoniyatini ko'rsatadi.

Ramziy tafakkurning yana bir muhim ko'rinishi — oddiy predmetning badiiy semantik markazga aylanishidir. “Uzuk”dagi uzuk bunga yaqqol misol bo'lsa, “Suvdagi kosa”dagi kosa obrazi yanada murakkab falsafiy mazmunni yuzaga chiqaradi. “Suvdagi kosa” hikoyasida qahramon dengizdagi qayiqda o'z holatini suv ustida oqayotgan kosaga qiyoslaydi. Bu qiyos insonning borliq oldidagi holatini anglashga olib keluvchi metaforik modeldir. Suv — keng va boshqarib bo'lmaydigan borliq, kosa esa shu oqimdagi inson holatining ramziy ifodasiga aylanadi. Bu yerda metafora ikki hodisani shunchaki o'xshatmaydi. U insonning taqdir, iroda va borliq bilan munosabatini fikrlash imkonini beradi. Shuning uchun metafora badiiy matnda tayyor xulosani berish o'rniga, falsafiy savolni tug'diradi. Shu nuqtada “metaforik mushohada” tushunchasining mohiyati namoyon bo'ladi: yozuvchi abstrakt tushunchani bevosita ta'riflamaydi, balki uni predmet, makon yoki tabiat hodisasi orqali ko'rinadigan holatga keltiradi. O'quvchi esa ushbu obrazning bevosita va ko'chma ma'nolari o'rtasidagi munosabatni anglash orqali muallif fikriga sherik bo'ladi.

Isajon Sulton hikoyalarida hayvonlar ham inson va tabiat munosabatini ifodalovchi poetik vosita sifatida faol ishlatiladi. “Bo'ri” hikoyasida bo'ri obrazi tashqi vahshiylik tushunchasi bilan cheklanmaydi. Muallif hayvonning tabiiy xususiyatlari, juftiga sadoqati, o'z makonini himoya qilishi va inson bilan to'qnashuvi orqali uning murakkab tabiatini ko'rsatadi. Bu obraz orqali “vahshiylik” va “insoniylik” tushunchalari o'rtasidagi chegara qayta namoyon bo'ladi. Ya'ni hayvon haqidagi hikoya asta-sekin insonning o'z tabiatiga oid mushohadaga aylanadi. Bunday usul ramziy tafakkurning muhim xususiyatini ko'rsatadi: obraz o'zining dastlabki predmetlik chegarasidan chiqib, umumlashgan falsafiy savolni yuzaga chiqaradi.

Isajon Sulton hikoyalarining yana bir muhim xususiyatlaridan biri shundaki, ramz va metafora ko'pincha falsafiy mushohadaga olib keladi. Bunda yozuvchi falsafiy g'oyani tayyor xulosa shaklida ilgari surmaydi. U o'quvchini obrazlar tizimi orqali fikrlashga undaydi.

“Manzil”dagi yo'l, “Suvdagi kosa”dagi kosa va suv, “Ona yurt”dagi qishloq, “Mening gulim”dagi gul, “Uzuk”dagi predmet, “O'rmondagi kulba”dagi o'rmon va

yerto‘la, “Bo‘ri”dagi hayvon obrazi turli semantik yo‘nalishlarga ega bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy jihat mavjud: konkret obrazning abstrakt mazmunni anglash vositasiga aylanishi. Shu ma’noda ramz va metafora yozuvchi poetikasining tashqi bezagi emas, balki nasriy tafakkurning ichki mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Obraz bir vaqtning o‘zida ikki sathda — predmetlik va ma’noviy-falsafiy sathda ishlaydi. Uning poetik kuchi ham shu ikki sathning o‘zaro munosabatidan kelib chiqadi.

Xulosa

Badiiy tafakkurda ramz va metafora tasvirning yordamchi vositalari emas, balki ma’no hosil qiluvchi muhim poetik mexanizmlardir. Ramz konkret obrazni umumlashgan ma’no darajasiga olib chiqsa, metafora turli hodisalar o‘rtasidagi yashirin aloqani ochish orqali muallifning borliqni idrok etish usulini namoyon qiladi. Xulosa qilib aytganda, ramz va metaforaning o‘zaro munosabati Isajon Sulton hikoyalarida zamonaviy badiiy tafakkurning muhim poetik belgilaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Bu hodisa yozuvchi nasrining semantik zichligini oshirib, badiiy matnni bir qatlamli voqelik tasviridan ko‘pqatlamli estetik-falsafiy mushohada maydoniga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D, Mamajonov Z, Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – 221 B.
2. Раҳимжон Раҳмат. “Муножот”дан “Боқий дарбадар”гача. Сўнгсўз ўрнида // Боқий дарбадар. Т: Ўзбекистон, 2011.Б. 262
3. Расулов А. Акслар фалсафаси // Исажон Султон. Озод. «Шарқ» Т.,2012. 4216.
4. Султон И. Шамолли кеча. / Султон И. Асарлар. 1-жилд. – Тошкент: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – Б. 222.
5. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent. Fan. 2007. B.110.
6. Қўшжонов М. Бадий асар композицияси ҳақида мулоҳазалар. – Тошкент: Ўзадабийнашр, 1982